

ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ БЎЙИЧА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МИЛЛИЙ МАРКАЗИ АРХИВ ЖАМҒАРМАСИ ҲУЖЖАТЛАРИ ТАРИХИЙ МАНБА СИФАТИДА

(Ўз МА М-125-фонди материаллари асосида)

Ш.Х.Жўраева

ЎзМУ Тарих факультети магистранти
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6019381>

МАҚОЛА ТАРИХИ

Qabul qilindi: 01 – Fevral 2022
Ma'qullandi: 05 - Fevral 2022
Chop etildi: 10 – Fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

Марказнинг Ўзбекистон
Республикаси
Презденти девони, Олий
Мажлис, Вазирлар
Маҳкамаси, Миллий
Марказ, ЮНЕСКО, фонд,
рўйхат, жамғарма,
йиғмажилдлар.

ANNOTATSIYA

Мақолада Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Марказининг дастлабки йилларда фаолияти ва вазифалари ҳақида архив ҳужжжатлари асосида қисқача сўз юритилади.

Ўзбекистонда қисқа тарихий муддат ичида миллий давлатчиликни шакллантиришнинг ҳуқуқий асослари яратилди. Мамлакатимиз барча ривожланган ҳуқуқий давлатлардаги каби уч ҳокимиятга, яъни қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига тақсимланди.

Бир сўз билан айтганда, Ўзбекистоннинг демократик ўзгаришларга содиқлигини намоён

қилиш, юртимизда кечаётган улкан ўзгаришлар ва янгиланишлар даврида аввало инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва рағбатлантириш бирламчи вазифалардан саналади.

Ўзбекистон Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаш аъзоси сифатида халқаро ҳуқуқнинг инсон ҳуқуқларига оид умум эътироф этилган принцип ва нормаларини қатъий ҳимоя қилади ва фаол илгари суради¹.

¹Президент Ш.М.Мирзиёевнинг БМТ Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгашининг 46-сессиясидаги нутқидан, 22.02.2021 й.

Шунингдек, «Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун», «Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиш керак», «Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади», деган шиор нуфузли халқаро анжуман иштирокчиларида катта қизиқиш уйғотди. БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенцияни тайёрлаш, Бош Ассамблеянинг «Маърифат ва диний бағрикенглик» деб номланган махсус резолюциянинг қабул қилиш бўйича таклифлари ҳам барчани диққат эътиборини тортди.

Халқ фаровонлиги йўлида кучли ҳуқуқий далаатдан фуқаролик жамияти сари илдам қадам қўйиш мақсадида эркин бозор муносабатларига асосланган кучли иқтисодиёт барпо этилди. Шу тариқа, юртимизда халқаро ҳуқуқнинг тўлақонли ва тенг ҳуқуқли субъектига айланди. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини муҳофаза қилишнинг таъсирли воситасини барпо этиш, халқаро ташкилотлар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан ҳамкорликни кенгайтириш, давлат муассасалари ходимлари ва аҳолининг инсон ҳуқуқлари бўйича маъданиятини ошириш мақсадида БМТнинг Инсон ҳуқуқлари ва бошқарув тизимини демократиялашни қўллаб-қувватлаш дастурига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 31 октябрдаги «Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Марказини тузиш тўғрисида»ги Фармонга мувофиқ Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Миллий Маркази тузилди. Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий

Маркази Низоми, тузилмаси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 13 ноябр 1996 йил 399-сонли қарорига асосан тасдиқланган.

Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Маркази Халқаро ҳуқуқни инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари соҳасида умумэътироф этилган принциплари ва меъёрларини, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қоидаларини ва қонунларини, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонларининг, давлат сиёсатини амалга ошириш бўйича давлатга қарашли таҳлил, маслаҳат, идоралараро мувофиқлаштириш органи ҳисобланади. Бу ташкилотнинг ташкил этилиши ва фаолияти, вазифаларини ўрганиш бевосита Ўзбекистон Миллий Архивида сақланаётган архив ҳужжатлари билан ҳаққоний янги тарихини ёритиб бериш билан бевосита боғлиқ.

Ўзбекистон Миллий Архиви М-125 Фондида сақланаётган «Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Маркази» ҳужжатлари даврилиги 1997-2002 йилларни ўз ичига олган бўлиб, бунда Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Марказнинг асосий фаолиятига оид ва шахсий таркиб бўйруқлари, марказ ходимлари штат жадвали, ходимлар сони ва таркиби ҳақидаги статистик ҳисоботлар, Марказнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти девони, Олий Мажлиси ва Вазирлар Маҳкамаси билан инсон ҳуқуқлари бўйича ёзишмалари акс этган, жами 2 та руйхатдан иборат.

-Биринчи рўйхатда 1997-2000 йиллар бўлиб, ҳужжатлар раҳбарият, ҳисобхона бўлимларидан 20 та йиғма жилд тўпланган бўлиб, рўйхатга киритилган 6 та йиғмажилдлар архив сақловига келиб тушмаган аммо 2018 йилда 2 та йиғмажилдлар архив сақловига келтирилган.

-Иккинчи рўйхатда 2000-2002 йиллар ҳужжатларини ўз ичига олиб, булар 21 дан 156 гача йиғма жилд белгиланган, бу ҳужжатлардан архив сақловига 2002 йилгача келтирилган аммо йўл кўрсатигичда белгиланган 34-156 гача сақлов бирликдаги ҳужжатлар архив сақловига келиб тушмаган.

Мисол учун биринчи сақлов бирлигидаги ҳужжат-Инсон ҳуқуқлари бўйича ЎзРММарказнинг асосий иш фаолияти ва шахсий таркибга оид 1-102 сонли бўйруқ, иккинчи сақлов бирлигидаги ҳужжат марказнинг ҳисобхона йиллик бўйруқлари, тўртинчи сақлов бирлигидаги ҳужжат 1998-2000 йиллар Марказнинг штат жадвали, бешинчи сақлов бирлигидаги ҳужжатда Марказнинг ходимлар сони ва таркиби ҳақида йиллик статистик ҳисоботлар, ўн иккинчи сақлов бирлигидаги ҳужжатда Марказнингнинг 1999 йил 8-январьдан 30- декабргача асосий иш фаолияти ва шахсий таркибига оид 1-101 сонли бўйруқлари кабилардир.

Умумий ҳисобда оладиган бўлсак, Марказнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти девони, Олий Мажлис, Вазирлар Маҳкамаси билан инсон ҳуқуқлари бўйича ёзишмалари ва бошқа давлат органлари билан бир қаторда чет

эл давлатлари билан Марказнинг қисман ҳамкорликлари ҳақидаги ёзишмалар архив сақловида мавжуд.

Ўзбекистон Миллий Архивида сақланаётган М-125 фонди орқали биз мустақиллигимизнинг дастлабки даврлариданоқ халқаро ҳаётда ва мамлакатимизда кечган ижтимоий сиёсий ҳаётда инсон ҳуқуқлар ва уларнинг химояланиши борасидаги илк олиб борилган ишлар ва марказ ташкил этилиш жараёни, марказнинг фаолияти, вазибалари ҳақида билим ва кўникмаларни ҳаққоний фактлар орқали билиб олишимиз мумкин.

Марказнинг асосий вазиба ва функцияларига: фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари соҳасида миллий ҳаракат режасини ишлаб чиқиш, Ўзбекистон Республикасида инсон ҳуқуқларига риоя этилиши ва бу ҳуқуқларнинг муҳофаза қилиниши юзасидан миллий маърузалар тайёрлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини амалга ошириш ва ривожлантириш юзасидан социологик тадқиқотлар ўтказиш ва уларда қатнашиш, давлат органларининг инсон ҳуқуқларига риоя этиш ва бу ҳуқуқларни муҳофаза қилиш соҳасида фаолиятини такомиллаштириш юзасидан уларга тавсиялар тайёрлаш, инсон ҳуқуқларини рағбатлантириш ва муҳофаза қилиш соҳасида жамаотчилик ташаббусларни рағбатлантириш ва мувофиқлаштириш, инсон ҳуқуқлари бўйича адабиётлар, телекўрстаулар ва радиоэшитиришлар, шунингдек «Ўзбекистон демократиялаш ва инсон ҳуқуқлари» даврий нашрини тайёрлаш ва бошқалар кирди².

²ЎзРМА Фонд№125, руйхат№1, иш№3, 11 бб.

Ўзбекистон Миллий Архиви М-125 фондида сақланаётган Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Маркази дастлабки фаолияти асосий фаолияти ҳуқуқлари куйидагилардан иборат бўлган:

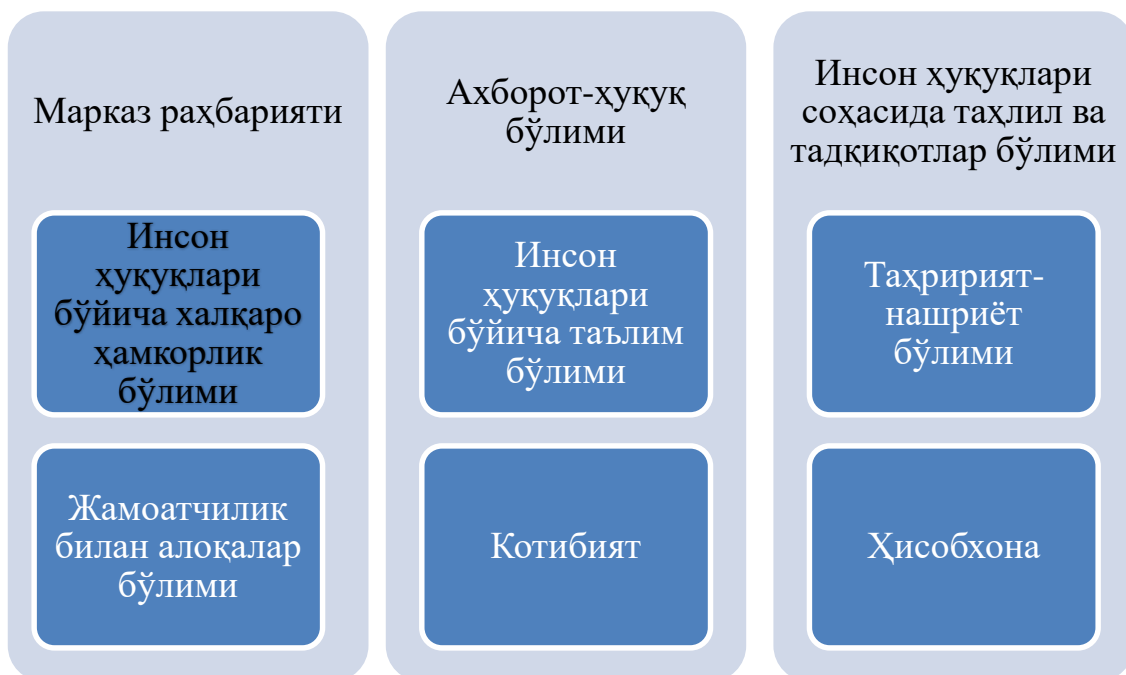
-Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ва хорижий миллий ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш;

-Инсон ҳуқуқлари тўғрисида ахборот тайёрлаш ва тарқатиш масаласи бўйича хорижий давлатларнинг ваколатхоналари, халқаро ташкилотлар билан Ўзбекистон Республикаси аккредитацияси килинган ва шу ердаги миссиялар билан бевосита ўзаро ҳамкорлик қилиш;

-Инсон ҳуқуқларини муҳофаза қилишнинг тадбиқ этиш бўйича мувофиқлаштириш Кенгаши ва бошқа кенгашлар, эксперт комиссиялари ташкил этиш;

-Ўзбекистон Республикаси БМТдаги ваколатхонасидан ва бошқа халқаро ташкилотлардан инсон ҳуқуқлари бўйича масалаларнинг кўриб чиқишлиши ва қабул қилинган қарорлар тўғрисидаги ахборотларни мажбурий тартибга олиш ҳуқуқига эга³.

М-125 фонд ҳужжатларидан 1998 йил штат жадвалига қарайдиган бўлсак,

каби бўлимлар мавжуд бўлган⁴.

Марказга Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони билан

³ ЎЗРМА Фонд№125, руйхат№1, иш№3, 4-7 бб.

⁴ ЎЗРМА Фонд№125, руйхат№1, иш№3, 4-7бб.

тайинланадиган ва озод этиладиган раҳбар ва унинг ўринбосари бошчилик қилган⁵.

Марказнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти девони, Олий Мажлис, Вазирлар Маҳкамаси билан инсон ҳуқуқлари бўйича ёзишмалари ва бошқа давлат органлари билан бир қаторда чет эл давлатлари билан Марказнинг қисман ҳамкорликлари ҳақидаги ёзишмалари орқали 1997-2002 йилларда Инсон ҳуқуқлари бўйича олиб борилган ишларни кўриб чиқиш мумкин.

Архив сақловида мавжуд бўлган Марказнинг Вазирлар Маҳкамасига “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Миллий дастурини бажарилиши юзасидан” 1999 йил берган ҳисоботида

-ЕХХТ Демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари Бюроси директори Ж.Штудман расмий ташриф билан қабул қилиниб, Ўзбекистон Ҳукумати ва ЕХХТ-ДИИХБ ўртасида Қўшма комюнике имзоланди, ЮНЕСКО ишлари бўйича Миллий комиссияга 2000 йил – Тинчлик маданияти йили давлат дастурига киритиш юзасидан таклифлар тайёрлангани, 1999 йил 19 февральда “Ижтимоий фикр” жамоатчилиги фикрини ўрганиш марказида, Германиянинг Фридрих Эберт фонди билан ҳамкорликда “XXI аср бўсағасида Ўзбекистонда аёлнинг ижтимоий салоҳиятини очишга кўмаклашиш

имконияти” мавзусида симпозиум ўтказилгани ва бошқа жуда кўп масалалар юзасидан ҳисобот бериб ўтилган⁶.

АҚШ элчиси Жозеф Перселга Ўзбекистоннинг юксак мукофоти билан тақдирлангани муносабати билан табрик юборилгани⁷, Ўзбекистон Республикаси Миллий ахборот агентлиги Бош директори Мурод Муҳаммад Дўстга Олий Мажлиснинг демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органлари Кўмитаси ва инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (ОМБУДСМАН) томонидан “Ўзбекистонда амалга оширилаётган сиёсий ислохотларнинг аҳамияти ва ҳозирги босқичдаги асосий йўналишлари” мавзусига бағишлаб ташкил қилинаётган давра суҳбати режалаштирилган⁸, Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар Вазирлигига Ҳалқаро ҳуқуқ муносабатлари ўн йиллиги муносабати билан Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Маркази томонидан амалга оширилган ишлар хусусида Ахборотида Марказнинг фаолияти ҳақида маълумотларни кўриш мумкин⁹. Бу каби тарихий маълумотлар архив сақловида бўлиши илмий изланувчилар учун муҳим факт бўлиб ҳизмат қилади.

Ўзбекистон 2000 йил БМТ котибияти томонидан алоҳида ажратиб кўрсатиладиган пакт ва конвенцияларнинг 19 тасини, айнан

⁵ ЎзР Вазирлар Маҳкамаси қарорлар тўплами 1996 йил XI жилд 2446.

⁶ ЎзР МА, М125- фонд, 1-рўйхат, 19-иш, 16-18 бб.

⁷ ЎзР МА, М125- фонд, 1-рўйхат, 19-иш, 71 бб.

⁸ ЎзР МА, М125- фонд, 1-рўйхат, 19-иш, 53 бб.

⁹ ЎзР МА, М125- фонд, 1-рўйхат, 19-иш, 45-48 бб

Инсон ҳуқуқлари тўғрисида Умумжаҳон Декларациясини, фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги пактларни, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги пактни ратификация қилди¹⁰.

Марказнинг халқаро ҳамкорлигига ҳам тўхталиб ўтиш жоиз, хусусан БМТнинг Ўзбекистондаги Тараққиёт Дастури, ЕХХТнинг Ўзбекистондаги Лойиҳалар Координатори, Халқаро меҳнат ташкилоти, Ўзбекистондаги Европа Иттифоқи делегацияси, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, Хорижий мамлакатларнинг мамлакатимиздаги элчихоналари, қатор халқаро жамғармаларнинг ваколатхоналари билан самарали ҳамкорлик ўрнатилган. Халқаро шериклар билан ҳамкорликда республикамизда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини яънада мустаҳкамлаш, ҳимоя қилиш ва рағбатлантиришга йўналтирилган турли лойиҳалар амалга оширилади.

Ўзбекистон халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принцип ва нормалари устунлиги конституциявий асосда эътироф этилади. Мамлакатимиз инсон ҳуқуқлари бўйича 70дан зиёд халқаро ҳужжатлар, хусусан, БМТ томонидан инсон ҳуқуқлари бўйича қабул қилинган 10 та мажбурий халқаро шартномаларни ратификация қилиб, ўзининг халқаро мажбуриятларини мунтазам равишда бажариб келмоқда.

Марказ БМТ махсус бўлинма ва ташкилотлари, Европа Хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти Демократик муассасалари ва инсон ҳуқуқлари бўйича бюроси, АҚШ, Англия, Франция, Италия, Ҳиндистон каби давлатларнинг элчихоналари, Америка юритслари ассоциация, К.Аденауер фонди, Сорос фонди, Ф.Эберти фонди ва ш.к. жамғармалари билан яқин ҳамкорликда фаолият юритади. БМТ Тараққиёт дастури (ПРООН) билан бирга таъсис этилган «Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари» илмий-оммабоп жур.ўзбек, инглиз ва рус тилларида чоп этилади. Марказ ҳузурида инсон ҳуқуқлари бўйича оммавий кутубхона ташкил этилган¹¹.

Марказнинг Ахборот-ҳуқуқ бўлими ҳузурида Марказий Осиёда ягона ихтисослаштирилган Инсон ҳуқуқлари бўйича оммавий кутубхона фаолият юритди. Мазкур кутубхона ўзбек ва хорижий тилларда нашр этилган китоблар, журналлар ва бошқа адабиётлардан иборат бўлиб, 5 мингдан зиёд номдаги инсон ҳуқуқларига доир китоб фондига эга. Марказ томонидан инсон ҳуқуқлар бўйича 150 дан зиёд тўпламлар, китоблар ва бошқа адабиётлар давлат тилида кўп минг ададда чоп этилди¹².

Мамлакатимизда фаолият олиб бораётган инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлардан Олий Мажлис Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили

¹⁰ ЎЗР МА, М125- фонд, 1-рўйхат, 33-иш, 70 бб

¹¹ А. САИДОВ, Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази директори. «Инсон ҳуқуқларини таъминлаш бош мақсадимиз» (НАА «Туркистон-пресс» - 2014й)

¹² А. САИДОВ, Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази директори. «Инсон ҳуқуқларини таъминлаш бош мақсадимиз» (НАА «Туркистон-пресс» - 2014й)

(Омбудсман), Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонунчилик мониторинги институти ҳамда Миллий марказнинг зиммасидаги вазифалар тўлақонли бажариш йўлида хизмат қилмоқда.

Жамиятимизда мавжуд миллий институлар ичида Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Марказининг ўрни беқиёсдир.

Хулоса ўрнида таъкидлаш доизки, мустақилликнинг дастлабки даврларида инсон ҳуқуқлари ва халқаро соҳада марказнинг олиб борган фаолияти орқали Мустақил Ўзбекистонни жаҳон ҳамжамиятида ўз сиёсатин олиб борганлигини архив

ҳужжатлари яққол далилдир. Ўзбекистон Миллий Архивида сақланаётган М-125 фонди орқали биз мустақиллигимизнинг дастлабки даврлариданоқ халқаро ҳаётда ва мамлакатимизда кечган ижтимоий сиёсий ҳаётда инсон ҳуқуқлари ва уларнинг химояланиши борасидаги илк олиб борилган ишлар ва марказ ташкил этилиш жараёни, марказнинг фаолияти, вазифалари ҳақида билим ва кўникмаларни ҳаққоний архив маълумотларида мавжуд. Ўзбекистон инсон ҳуқуқлари соҳасида халқаро мажбуриятларига қатъий содиқ қолган, Инсон қадри баланд ва эркинликка эга давлатдир.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Президент Ш.М.Мирзиёевнинг БМТ Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгашининг 46-сессиясидаги нутқидан, 22.02.2021 й.
1. 2.А.Саидов. Адабиёт ва ҳуқуқ. Т., 2021й.
2. А. Саидов., Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази директори. (Халқ сўзи, 11 ноябрь 2011 йил).
3. А. САИДОВ, Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази директори. «Инсон ҳуқуқларини таъминлаш бош мақсадимиз» (НАА «Туркистон-пресс» - 2014й).
4. 5.ЎзМА Фонд№125-М., руйхат№1, иш№3
5. 6.ЎзМА Фонд№125-М., руйхат№1, иш№19., 16-18, 45-48, 53 варақ
6. ЎзМА Фонд№125- фонд, 1-рўйхат, 33-иш, 20, 52,53-58,70-варақ
7. 8.<http://uza.oz/politics/uzbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning> oliy-25.012020. (27.06.2020).
8. 10.www.google.uz. - (қидирув тизими)
9. 11.www.lex.uz. - Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси